

Mübeccel Kıray'dan Bize Kalan

Fahrettin ALTUN*

İlhan Tekeli, son derece yerinde bir biçimde Mübeccel Kıray'ı “değişmenin sosyoloğu” olarak niteler.¹ Eğer toplumsal değişme problemini dışarıda tutacak olursak, Kıray'ın çalışmalarını etrafında toplayacağımız ana çerçeve de ortadan kalkar. Tekeli'nin Kıray'ı “değişmenin sosyoloğu” olarak nitelemesindeki isabet, Kıray'ın bir araştırmacı ve entelektüel olarak kendini sürekli yenileyen yönüne işaret etmesinde değil, onun değişim problemini her daim ana sorunsal olarak ele alışıyla ilgilidir. Bir başka deyişle Kıray'ın değişim meselesine yaklaşımı uzun vadede dinamik bir araştırma stratejisinden hareketle ortaya konulmamış, statik bir değişim anlayışından beslenerek varlık kazanmıştır.

Kıray elli yılı aşkın akademik hayatı boyunca gerek verdiği eserler, gerekse de yetiştirdiği öğrenciler ile çağdaş Türk sosyolojisinin teşekkülüne önemli katkılarda bulunmuştur. Kırsal ilişki ağlarının çözülmesi, kentleşme, göç sorunları gibi meseleler ekseninde Türk toplum gerçekliğini kavramaya çalışan ve bu sürecin ancak nicel araştırma yöntemleri ile mümkün olabileceğine inanan Kıray, Türkiye'de nicel sosyoloji geleneğinin inşasında merkezi bir katkıda bulunmuştur. Kıray'ın çalışmalarının önemi, nicel araştırma yöntemlerini esas alarak Türk toplumsal gerçekliğini kavramaya dönük uzun vadeli bir entelektüel girişimi ifade etmesidir.

Bu makale, Mübeccel Belik Kıray'ın sosyolojik verimlerini çözümlenmeye çalışmakta, onun çağdaş Türk sosyolojisinin içerisindeki yerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda ilk bölümde Kıray'ın kısa bir biyografisi verilmeye, ikinci bölümde ise çalışmalarının eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

I. Sosyolojiye Adanmış Bir Hayat

Mübeccel Belik Kıray, 1923 yılında İzmir'de, Girit göçmeni bir ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Mehmet Hilmi Belik, eğitimini İstanbul Mühendis Mektebi'nde ve Fransa'da tamamlamış, I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi sırasında demiryolları işletmesinde ve daha sonrasında da millileştirilmesinde çalışmış bir inşaat mühendisiydi. Annesi ise, bir süre ilkokul öğretmenliği de yapmış olan Fatma Belik'tir.

¹ İlhan Tekeli, “Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Belik Kıray”, Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay, *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*, İstanbul: Bağlam Yay., 2000, s. 9-40.

* Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi.

1940 yılında İzmir Kız Lisesi'ndeki eğitimini² tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe kürsüsüne kayıt yaptırdı. O dönemde Felsefe Kürsüsü üç alt bölümden oluşuyordu: Felsefe, Sosyoloji ve Psikoloji. Burada öğretim görevinde bulunan Nusret Hızır, Wolfram Eberhard, Hamdi Atabey, Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif Başoğlu, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav gibi hocalardan Felsefe, Mantık, Psikoloji, Folklor, Sosyoloji, Antropoloji alanlarında dersler alır.³ 1944 yılında bölümü bitirdikten sonra, aynı bölümde –o dönemin statüsüne uygun olarak- doktora çalışmasına başladı. 1946 yılında, Behice Boran'ın danışmanlığında, "Ankara Tüketim Normları" başlıklı doktora tezini tamamlar.⁴

Tez 'çok fakir tanınan mahalleler, orta halli tanınan mahalleler, zengin tanınan mahalleler, eskiye dönük mahalleler, yeniye dönük mahalleler' gibi 'iki faktörlü bir mahalle düzeyinde' yapılmış bir çalışmaydı.⁵ Tezini yazarken bir yandan da yeni kurulmuş bulunan Çalışma Bakanlığı'nın ihtiyaç duyduğu işçilerin hayat seviyeleri, çalışma ve yaşama koşullarına ilişkin veri toplama ve ILO yasalarının Türkçe'ye çevrilmesi işinde çalışır. Bu verileri toplamak üzere Zonguldak, İstanbul ve İzmir'de 2000 işçiye uygulanacak bir anket, bu anketi uygulayacak ve değerlendirecek bir ekip ve bu iş için gereken bütçe hazırlanır. Ancak siyasal sebeplerle bu araştırma iptal edilir.⁶

Bu doktora çalışmasını tamamladığı yıllar, aynı zamanda bölüm hocaları Boran, Berkes, Başoğlu ve Boratav hakkında komünistlik suçlamasıyla davaların açıldığı ve bu hocaların birer birer öğretim görevlerinden uzaklaştırıldığı yıllardı. Sonrasında bu hocalar teker teker yurt dışına çıkmak zorunda kalacaklardı. Boran ise, akademik hattan tümüyle ayrılarak sonraki yıllarda bir siyasetçi olarak karşımıza çıkacaktır.

1946'da doktora çalışmasını tamamlayan Mübeccel Belik; Muzaffer Şerif'in yardımı ve onun ve Behice Boran'ın⁷ referanslarıyla Northwestern Üniversitesi'nden kabul alıp sosyal antropoloji disiplini içerisinde, dönemin tanınmış sosyal antropologlarından M. J. Herskowitz'in yönetiminde, "Dört Farklı Kültürde Gösterişçi İstihlak Eğilimleri" başlıklı ikinci doktora çalışmasına başlar.⁸ Bu ikinci doktora tezinin konusunu,

2 Mübeccel Belik Kıray'ın İzmir Kız Lisesi'ndeki eğitim için bkz. "Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım": Mübeccel B. Kıray'la Söyleşi, Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay, İstanbul: Bağlam Yay., 2001, özellikle s. 30 vd. Ayrıca bu okuldan sınıf arkadaşı olan Nermin Abadan-Unat'ın okulda verilen eğitime ilişkin anılarına bakılabilir: *Kum Saatini İzlerken*, İstanbul: İletişim Yay., 1995, s. 55-95.

3 Kıray'ın AÜ DTCF'deki öğrenimi, aldığı dersler ve hocaları ve genel olarak fakülte ve üniversite'deki eğitim-öğretim ortamına ilişkin olarak bkz. "Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım", özellikle s. 50-83.

4 Bir söyleşisinde bu tezin kayıp olduğunu belirtiyor. Bkz. Orhan Koçak, İhsan Bilgin ve Mustafa Arslantunalı, "Mübeccel Kıray İle Söyleşi", *Virgöl*, Nisan 2001, sy. 40, s. 5.

5 Bu doktora tezinin muhtevası için bkz. "Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım", s. 83 vd.

6 Hatice Kurtuluş, "Mübeccel Belik Kıray (1923-2007)", M. Çağatay Özdemir (der.), *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler*, Ankara: Phoenix Yay., 2008, c. II, s. 80.

7 *Virgöl* dergisinde yayınlanan söyleşisinde, referans aldığı kişileri Muzaffer Şerif ve Veli Can olarak belirtiyor (s. 5).

8 Bu çalışmasıyla ilgili olarak Hatice Kurtuluş şu tespitte bulunmaktadır: "Kıray'ın daha sonra Türkiye üzerine yapacağı toplumbilimsel çalışmalardaki derinlikli ve katmanlı kavrayışında, çoğu kez yanlış yorumlandığı gibi Chicago Okulunun pozitivismi değil, sosyal antropolojiden gelen ampirik araştırmaya yatkınlığı belirleyici olacaktır." Bkz. Hatice Kurtuluş, a.g.m., s. 80.

farklı dört kültürün tüketim ve tabakalaşma sistemlerinin mukayeseli bir tarzda değerlendirilmesi oluşturuyordu. Bu tezin metni elimizde olmamasına karşın, sonraki yıllarda yapmış olduğu doçentlik çalışmasından hareketle,⁹ teze konu olan dört farklı kültürü şöylece sıralayabiliriz: (1) Meksika'nın Hichocan şehrinin sınırları içerisinde bulunan Çin Çun Çan köyü, (2) Doğu Afrika Sığır bölgesinde yerleşik Bantu kabilelerinden Ngoni, (3) Pasifik Okyanusu'ndaki Doğu Karolin adalarının en büyüğü olan Ponape, (4) Ankara. Kiray, bu çalışmasında daha önce yapmış olduğu Ankara'ya ilişkin doktora tezinin bulgularından yararlanır. Diğer üç kültüre ilişkin değerlendirmelerini ise, söz konusu kültürlerle ilişkin yapılan antropolojik çalışmalardan yararlanmak suretiyle geliştirir.

1950'de ikinci doktora tezini tamamladıktan sonra Türkiye'ye döner (1951). DTCF'deki bölüm hocalarının tasfiyesi sonrasında, akademik hayatını sürdürmek için İstanbul'da araştırmalar yapar. Bu çerçevede İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne başvurur. Burada kendisine görev verilmez. Ardından İÜ İktisat Fakültesi'nde başında Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun bulunduğu kürsünün asistanlık sınavını kazanmasına ve kadro olmadığı gerekçesiyle 1950-1951'de 'fahri asistanlık' yapmasına karşın resmî ataması bir türlü yapılmaz.

Üniversiteye asistan olarak girmenin zor olacağını anlayan –ya da kendisine ifade edilen- Mübeccel Belik, 'fahri asistanlık' görevinden ayrılır ve Amerikan Haberler Bürosu'nda kültür müşaviri olarak çalışmaya başlar. 1952'de İbrahim Kiray ile evlenen Mübeccel Belik, 1954'de Abbot ilaç firmasında reklam alanında çalışmak üzere işe başlar. Bu arada Kiray, bir yandan da doçentlik tezi hazırlamaktadır.

1960 yılında, hala üniversite dışında iken, Veblen'in tüketim ile sosyal tabakalaşma sistemleri arasında kurduğu bağlantılardan ve onun 'kişinin istihlâkını etkileyen bir çok faktörler arasında teşhir amacı gibi garip fakat önemli bir istek vardır' şeklindeki tespitinden hareketle hazırladığı "Gösterişçi İstihlak ve Tabakalaşma"¹⁰ adlı teziyle 'üniversite doçenti' unvanını elde eder. Sonrasında da, tekrardan akademik hayata dâhil olabilmek için Ankara'da arayışlar içine giren Kiray, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne ve yeni kurulmakta olan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne başvuruda bulunur. Nihayetinde, ODTÜ Sosyal İlimler Bölümü'ne doçent olarak atanır (Mart 1961).

Mayıs 1961'de, Amerikan Haberler Bürosu'nun 'Amerika'ya bilgi görgü artırmak için gitmiş Türk bürokratlar üzerinde Amerika'nın etkilerini tespitte' yönelik bir ara-

9 Kiray'ın Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma ((Toplu Eserleri 7), İstanbul: Bağlam Yay., 2005) başlıklı çalışmasına, eseri yayına hazırlayan Nigar Bayazıt'ın yazmış olduğu "Endüstriyel Tasarım Açısından Tüketim Normlarının Önemi" başlıklı "Önsöz"den, bu kitabın Kiray'ın doçentlik tezi olduğunu ve büyük ölçüde, daha önce gerçekleştirmiş olduğu iki doktora tezine dayandığı anlaşılıyor: "Mübeccel Kiray'ın 1960'lardaki Doçentlik tezinin en önemli özelliği, Kiray'ın Türkiye'de ve ABD'de yaptığı iki ayrı doktora tezine dayanması, bütün araştırmalarında olduğu gibi farklı kültürler arasında toplumsal değişimi temel alan bir tabakalaşmanın getirdiği tüketim normu katmanlarını karşılaştırmasıdır" (s. 7).

10 Bir önceki dipnotta belirttiği üzere, Kiray'ın doçentlik tezi olduğu ifade edilen çalışmasının kitap haline getirilmiş halinin başlığı *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*'dır. Bu çalışmada özellikle Ankara ile ilgili bilgilerin 1950'lerin bulguları ışığında yenilenmesine karşın diğer üç kültürle ilgili bilgilerin, ikinci doktora tezini hazırladığı yıllardakilerle aynı kaldığı gözlenmektedir.

tırma projesini gerçekleştirmeye koyulur. Kıray projeyi şöyle anlatıyor: “Soruları kendileri verecekler, ben yalnız örnekleyeceğim; benden istedikleri, Türkiye’nin her yerine dağınık insanlarla mülakatlar ve bir rapor. Ekip kuracağım ve bir büro kuracağım tabi, işte onların verdikleri soru kağıtları tercüme edilerek çoğaltılıp dağıtılacak. Bunlar biraraya getirilecek, bir de rapor yazılacak, bunlar tasnif edilecek, bir miktar da para veriyorlar.”¹¹ Fakat proje, CIA ve MİT’ten Kıray hakkında gelen raporlar ve imza atma yetkisinin elinden alınması neticesinde kesintiye uğruyor.

Bu dönemde, yeni tarzda sosyoloji yapmanın önemli ürünlerinden biri olan ve gerek yöntem, gerekse de vardığı sonuçlar ve sosyolojimize kazandırdığı yeni kavramlarla Türk sosyolojisinin adından sıkça söz edilen önemli çalışmalarından birini, kendisinin ilk kitap çalışmasını, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası* adıyla yayınlamak araştırmasını gerçekleştirir. 1962 yazında gerçekleştirilen çalışma yine yakın bir dönemde kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı’nın, Ereğli’de kurulması planlanan bir demir-çelik fabrikası öncesinde söz konusu kasabanın bu gelişmelerden nasıl etkileneceğini tespit etmek üzere kendisine başvurulması neticesinde gerçekleştirilmişti. Kıray, ‘bir değişme analizi’ olarak değerlendirdiği *Ereğli* çalışmasında ‘tampon mekanizma’ kavramıyla toplumsal değişimin çok önemli bir yönünü, toplumların bir günden öbür güne ne tür değişimler geçirdiğinin incelendiğini vurguluyor.

1965’te ODTÜ’de Sosyal İlimler Bölümü başkanlığı görevine getirilir. Gerek bu dönemde ve gerekse sonrasında, pek çok saha araştırması gerçekleştirir. İmar ve İskân Bakanlığı için Zonguldak çalışması (eser Bakanlık tarafından basılıp ücretsiz olarak dağıtılmış ve bir müddet sonra da depolara kaldırılmıştır), Turizm Bakanlığı’nın isteği ve desteği ile Ege bölgesinde yapmış olduğu araştırmalara dayanan *Yedi Yerleşim Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Analizi* (Ankara: Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1964) ve –sonraki yıllarda olmakla birlikte- yine Turizm Bakanlığı’nın desteğiyle gerçekleştirilen Safranbolu araştırması bunlardan bazılarıdır.¹² Bu son iki çalışmada, turizm olayı ile yerli halkın ‘dışa açıklık’ tutumu arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışır.

Türk Sosyal Bilimler Derneği,¹³ 1967’deki kuruluşuyla birlikte ilk ve en kapsamlı çalışmasını gerçekleştirir. 1967 yılında başlayan ve üç yıl süren bu araştırma projesinde Şerif Mardin, Oğuz Arı, Deniz Baykal, Çiğdem Kağıtçıbaşı, Emre Kongar, Ruşen Keleş ve diğerleriyle birlikte Kıray’ın da görev aldığı bu projede; İzmir’in değişen toplum

11 Araştırma projesinin muhtevası ve hikayesi için bkz. “*Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım*”, s. 146-150.

12 Bu çalışmanın muhtemel bir metni için bkz. “Safranbolu’da Konut İçi Yaşam Olanakları, Sınırlamaları ve Turizm Yönü”, Mübeccel B. Kıray, *Değişen Toplum Yapısı*, İstanbul: Bağlam Yay., 41-85. Yazının ilk sayfasına ‘Yayınlanmamış çalışma, 1981’ notu düşülmüş.

13 Kıray, kendisiyle yapılan uzun söyleşide, Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin ‘Amerikalı akademisyenlerin tesiri ve telkini’ ile gündeme geldiğini ve “Amerikan sosyal bilimler camiasının bir bölümü[nün yapılacak sosyal araştırmalara] para yatırmaya hazır, yalnız araştırmaları kabul eden, denetleyen bir yer olsun isteniyordu: Bir tür ‘clearing house’. Bu sosyal bilimleri de geliştiresin. Başına da Kıray geçsin. ‘Böyle şeyler yapamam ben’ dedim.” (“*Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım*”, s. 151.) Takip eden satırlarda F. Shorter isimli bir Amerikalı akademisyenin öncülüğünde ve desteğinde bu derneğin kurulduğunu ve başkanlığına Şerif Mardin’in getirildiğinden söz eder (“*Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım*”, s. 151-154).

yapısı, kentsel işlevlerin kent içindeki dağılımı, son yüzyıl içindeki değişimleri, kentte yaşayanlar arasındaki ilişkiler ve haberleşme biçimleri, değişen aile yapısı ve ilişkileri, sosyal değişimin sosyal-psikolojik boyutları ve İzmir'e göç ve yerleşim gibi konuların araştırılması hedefleniyordu. Projeye katılan akademisyenlerin her biri, kentten kendi konusuyla ilgili kısmına yoğunlaşmıştı. Kiray'ın *Örgütlemeyen Kent: İzmir* adlı çalışması bu araştırma projesinin bir ürünüdür.

1968-1969'da London School of Economics'de misafir öğretim görevlisi olarak bulunur. Burada iken *Social Stratification and Development in Mediterranean Basin* (The Hague: Mouton, 1973) başlıklı kitabın editörlüğünü üstlenir.

ODTÜ'den ayrılmadan önce gerçekleştirdiği son çalışması Adana üzerinedir. Jan Hinderlink adlı Hollandalı bir sosyal bilimciyle Çukurova'nın 4 köyünde gerçekleştirdiği bu kırsal alan araştırması 1970 yılında yayınlandı: *Social Stratification as an Obstacle to Development*, (New York: Praeger Press, 1970).¹⁴

1973'de emekli olduktan sonra yine London School of Economics'te, Morris Gingsber bursunu kullanmak suretiyle bulunur. 1974'te yurda döner ve İTÜ'de Şehir Bölge Planlama Bölümü'nde yarı-zamanlı olarak ders vermeye başlar.¹⁵ 1977 yılında Norveç'te misafir öğretim üyesi olarak bulunan Kiray, 1978'de İktisadi ve İdari Ticari İlimler Akademisi'nde tam zamanlı öğretim üyesi olarak akademi hayatına devam eder.

İkinci kez emekliliğini istediği tarih olan 1987'ye kadar –yukarıda belirtilen akademik kurumlarda- dersler vermenin, tez yönetmenin ve öğrenci yetiştirmenin yanı sıra bir çok makale ve kitap yazmış, çeşitli sempozyumlara katılarak tebliğ sunmuş ve araştırma projelerinde görev almıştır. Bu faaliyetlerine ikinci ve son kez emekli olduktan sonra da devam eder.

1978 yılında Yalova'nın Taşköprü kasabasında gerçekleştirdiği patronaj ilişkilerini sorgulayan çalışması bunlardan biridir.¹⁶ İTÜ'de bulunduğu dönemde, geliştirdiği ve 'şehri en etkileyen şey, şehrin iş hayatında ve onun yerleşmesinde olagelen değişimlerdir' tezinin temel kavramı Merkezî İş Alanı (MİA)'nı araştırmak ve şehir araştırmalarına yerleştirmek için İstanbul'da bir araştırma projesi geliştirir. Yine bu dönemde Ereğli'de, ilk çalışmayı yaptığı dönemden bugüne ne tür değişikliklerin olduğunu tespit etmeye yönelik bir başka proje daha geliştirir. Ancak her iki çalışma da, çeşitli faktörler nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

Mübeccel Belik Kiray, 7 Kasım 2007'de vefat etti.

14 Bu çalışmanın farklı bir versiyonu için bkz. "Adana: Sosyo-Ekonomik Hayatın Değişen Düzeni: Kendiliğinden Dört Köyün Monografik Karşılaştırılması", Mübeccel B. Kiray, *Değişen Toplum Yapısı*, s. 11-38. Gerek Kiray ve gerekse de talebeleri, her fırsatta, çalışmanın hazırlanmasında, sürdürülmesinde ve sonuçlanıp değerlendirilmesinde Mübeccel Hanım'ın çok büyük önceliği ve emekleri olmasına karşın eserin kapağında kitabın birinci yazarı olarak Jan Hinderlink'in adının yer almasından duydukları rahatsızlığı dile getirirler.

15 "*Hayatımda Hiç Arkaya Bakmadım*"da anlatılanlara bakılırsa (s. 167) o dönemde eğitim faaliyetlerini Şişli'de yürüten İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde de dersler vermiştir. Kısa süreli olduğu anlaşılan bu akademik tecrübenin zamanı tam olarak belirtilmemiş.

16 Taşköprü: Kırsal Topluluklarda Gelişme ve Liderlik", Mübeccel B. Kiray, *Değişen Toplum Yapısı*, s. 89-146.

II. Kıray'ın Türkiye'nin Toplumsal Yapısına ve Toplumsal Değişimine İlişkin Düşünceleri

Mübeccel Belik Kıray, 1960 sonrasının Türk sosyolojisinde, 'nicel sosyoloji' geleceği içerisinde yer alan ve bu anlamda Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini kavramaya çalışan en önemli simalardan birisidir. Kıray, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra dönüşen toplum yapısını ve bu dönüşüm süreci ile birlikte gündeme gelen sorunları irdelemiştir. Değişim sürecinin yönünü temel hareket noktası olarak değerlendiren ve bu bağlamda en genelde toplumsal değişme konusu üzerine eğilen Kıray, dönemin Türk sosyolojisinin diğer önemli figürleri gibi, toplum olarak çağdaşlaşma yönündeki bir toplumsal değişme sürecinin içerisinde bulunduğumuz kabulünden hareket etmiş ve bu bağlamda sosyolojik ilgi alanlarını belirlemiştir. Kıray bu sorunsallar etrafında daha ziyade kırsal kalkınma¹⁷ konusu ile ilgilenmiş ve bu konu etrafında bir çok saha araştırmasını Türk sosyolojisine kazandırmıştır.

Kıray'ın düşüncesinde geri kalmışlık problemi oldukça merkezî bir problemdir ve birçok çalışması, var oluş gerekçesini bu probleme borçludur. Kıray'ın çalışmalarında sanayileşmiş ya da gelişmiş toplumlarla sanayileşmemiş ya da gelişmemiş toplumlar arasındaki farklılaşma, bu farklılaşmanın kaynakları ve giderilme yolları ile ilgili birçok problematik değişik boyutlarıyla işlenmiştir. Kıray'a göre az gelişmiş ülkelerin en temel sorunu kalkınma sorunu, başka bir deyişle toplumsal yapıyı geri kalmışlıktan kurtarma ve onu gelişmiş bir yapıya dönüştürme sorunudur.¹⁸ Kıray bu sorunsaldan hareketle Türkiye'nin toplumsal yapısını çözümlenmeye çalışmış ve en genelde, toplumun değişme süreçleri ve tabakalaşma sistemleri ile ilgilenmiştir.

Kıray toplumsal değişme ve gelişme süreçlerinin birbirleriyle olan ilintisini uzun süre sorgulamış ve geliştirdiği yaklaşım, toplumların gelenekselden moderne doğru ilerlediklerini varsayan modernleşmeci paradigmadan önemli ölçüde esinlenmiştir. Fakat modernleşmeci kuramın sunduğu geleneksel ve modern kategorilerini tam olarak benimsemeyip, az gelişmiş toplumlarda kategori-dışı farklı toplumsal görüngülerin de ortaya çıkacağını belirtmiştir. Buna rağmen, modernleşmeci söylemin onun eserleri ve ilgi alanları üzerindeki etkisi açıktır. Ortaya koyduğu toplum sınıflaması dönemin modernleşmeci paradigması içerisinde üretilmiştir. Dönemin toplumları ile ilgili değerlendirmelerini; "sanayi öncesi feodal toplum(lar)", "sanayiye dayalı modern toplum(lar)" ve bu ikisinden izler bırakan "geçiş sürecini yaşayan toplum(lar)" kategorilerine bağlı olarak yapmıştır. Kıray "sanayi öncesi tarım toplumları"nın "sanayiye dayalı modern toplumlar" a doğru bir hareket içerisinde olduğunu ancak bu sürecin

17 Kıray'ın çalışmalarında kırsal kalkınma süreci, az gelişmiş ülkelerdeki köy yaşantısının modernleşmiş ve kentle bütünleşmiş bir biçimde yeniden örgütlenmesine imkan sağlayacak yapısal dönüşüm süreci ile özdeşleştirilmiştir. Mübeccel B. Kıray, "Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Toplumsal Planlamanın Çeşitli Yönleri Üzerine Görüşler", çev. T. Kurtarıcı, a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999), s. 57. [Bu makale ilk olarak 1967 yılında yayımlanmıştır.]

18 Mübeccel B. Kıray, "Üçüncü Beş Yıllık Planda Sosyal Politikalar", a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Toplu Eserleri 5, İstanbul: Bağlam Yay., 1999), s. 78. [Bu makale ilk olarak 1972 yılında yayımlanmıştır.]

farklı toplumsal yapılarda farklı biçimlerde kendisini gösterebileceğini belirtmektedir. O, bu farklılığın kaynağını toplumlardaki iktidar ilişkilerinin niteliklerinde aramaktadır. Türkiye'nin toplumsal yapısını ve gelişme sürecindeki yerini ele alırken sözü geçen ayrımlardan hareketle Türkiye'nin sanayi öncesi feodal yapılardan sanayiye dayalı modern toplum yapısına doğru hareket halinde olduğunu, ancak tarımsal yapıların eski ilişki ve iktidar biçimleri temelinde büyük oranda süregelmeye dolayısıyla bir "geçiş" sürecine tanıklık ettiğini belirtmiştir. Kiray'a göre, Türkiye toplumu, "eski" ve "yeni" toplumsal yapılara, tabakalaşma sistemlerine ve değer yapılarına birlikte tanık olmakta ve gelinen noktada bir ara dönemi yaşamaktadır. Söz konusu döneme ait olan ara formlar kimi zaman değişim sürecine destek verirken, kimi zaman da ona engel oluşturmaktadır.¹⁹ Türkiye'nin toplumsal yapısını ve gelişme sürecini değerlendirirken, Türkiye'de tarımsal yapılar temelinde sınıflanan toplumsal tabakalaşma sistemlerinin ve tarımsal yapılar üzerindeki iktidar ilişkilerinin tarihsel seyrini de göz önünde bulunduran Kiray, Türkiye'nin birçok açıdan "gelişme öncesi" bir aşamayı yaşadığını ve tarımsal bir yapıya sahip olduğunu düşündüğünden "gelişme"nin filizleneceği alan olarak gördüğü tarımsal alanların dönüşümü üzerinde durmaktadır.

Kiray, bir yandan gelişmenin Türkiye açısından gerçekleşme koşullarıyla ilgilenirken öte yandan da gerçekleştiği kadarıyla gelişmenin toplum yapısında meydana getirdiği değişimlerle ilgilenmektedir. Evrensel bir devinim olarak değerlendirdiği gelişme sürecinin kuramsal olarak Türkiye'de de gerçekleştirilme olasılığının bulunduğuna inanmaktadır. Bu nedenle yaklaşımını, en açık biçimde Lerner tarafından temsil edilen ve gelişme süreci önündeki başlıca engelin kültürel faktörler (değerler vs.) olduğunu savunan düşünceye karşıtlık temelinde oluşturmuştur.

Kiray sanayileşmiş ve sanayileşmemiş toplumlar arasındaki farkın açıklanmasında iki temel değerlendirme biçimi olduğunu belirtmiş, kendi yaklaşımını ise bu ikisinin dışında bir yerde konumlandırmıştır. Bu yaklaşımlardan birincisi iki toplumsal biçim arasında niteliksel bir farklılık olduğunu öne sürmekte ve söz konusu farklılığın değerler ve inanç sistemlerinden kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu yaklaşımı paylaşanlar, adı geçen farklılıkları *mutlak* addetmektedirler. Kiray'a göre bu tarz ele alışlara gösterilebilecek en iyi iki örnek D. McClennan ile D. Lerner'in çalışmalarıdır.²⁰

McClennan *The Achieving Society* (1957) isimli çalışmasında modernleşemeyen toplumların modernleşmeme nedenlerini araştırmakta ve incelediği beş ülkeye Türkiye'yi de dâhil etmektedir. McClennan'a göre bu toplumların modernleşmemelerini açıklayan en iyi gerekçe, onların daha üstün bir *başarı* elde etmek için çaba sarf etmeye izin vermeyen bir değerler sistemine sahip olmalarıdır. Aynı şekilde Lerner da; modernleşmemenin dolayısıyla geri kalmışlığın sebebinin yenilik arzusundan yoksunluk, girişimci ruhun bulunmayışı, kavram ve değerleri daha geniş çaplı düşünme-

19 Mübeccel B. Kiray, "Akdeniz Ülkelerinde Toplumsal Tabakalaşma ve Değişme", çev. T. Kurtarıcı, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 146. (Bu makale ilk olarak 1973 yılında yayımlanmıştır.)

20 Mübeccel B. Kiray, "Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi, Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı", *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 117.

meme gibi öğelere bağlamakta ve modernleşemeyen toplumların bu öğelerden yoksun olmaları dolayısıyla mevcut konumlarını yaşamak zorunda olduklarını belirtmektedir. Kıray bu anlayışın, yani toplumsal değişimin temeline kültür ve değerlerin konmasının kaynağının Max Weber sosyolojisi olduğunu düşünmekte ve Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli eserinde geliştirilen yaklaşımın 1945 sonrası Amerikan sosyolojisinde çok ciddi yankılar bulduğunu ifade etmektedir. Kıray, bu yaklaşımı savunanların, değerlerin insan ilişkilerinin bir ürünü olduğu noktasını gözden kaçırdıklarını, dolayısıyla da niçin değerlerin sanayileşmeye engel ya da elverişli olduklarını açıklayamadıklarını belirtmiştir.²¹

Kıray, modern toplumlarla modernleşememiş toplumlar arasındaki farkın çözümlenmesinde ikinci açıklama biçiminin, sanayileşmiş toplumlarla sanayileşmemiş toplumlar arasındaki farklılığın sebebini değerlerde değil, alt yapının yani doğayı işleme tarzı ve böylece elde edilen artı ürünün kontrol şeklinde aramıştır. *Doğu despotizmi* ve *ATÜT* diye bilinen açıklama biçimleri bu ikinci yaklaşımı temsil etmektedirler. Kıray bu ikinci yaklaşımı darlığından dolayı fazlaca üzerinde durulmayacak bir yaklaşım olarak görmekte²² ve bir akademik çalışma ve açıklama biçimi olmanın dışında "günün pratiğini yönetecek bir prensip" olarak ele alınmaya başlandığını düşünmektedir.²³ Bu iki yaklaşımın da krizinden bahsetmiş ve bu konulara yönelik akademik ilginin "dünkü toplum yapımız" üzerinde odaklanması ve "toplum yapılarının anlaşılmasında kullanılan kavramlar"ı yeni bir çerçevede soyutlaması gerektiğini öne sürmüştür.²⁴

Kıray'ın ele aldığı bu sorunlar gelişme ve toplumsal değişim süreçleri içerisinde anlam kazanmış, gelişme mekanizmaları ile bunlara direnen mekanizmalar belirlenmeye çalışılmıştır. Kıray çalışmalarında derinlemesine incelediği bölgelerin gelişme açısından gösterdiği özellikleri sınıflamakta ve genel olarak Türkiye'nin toplumsal yapısı ve kalkınma süreci ile ilgili bazı notlar düşmektedir. İnceleme yaptığı kırsal alanlarda daha ziyade değerler, tarımsal kalkınma,²⁵ toplumsal tabakalaşma sistemleri, bölgenin fiziksel değişkenleri ve genel olarak da toplumsal değişim üzerinde durmuştur. Toplumsal değişim ve kalkınma süreçleri arasındaki ilişkinin bir tarafına tarımsal

21 A.g.m., s. 118.

22 Kıray'ın bu yaklaşıma itirazı şu çerçevededir: "(...) ikinci tez kabul edildiğinde, yani Osmanlı toplumunun kendine has özellikleri temel tayin edici ise, yani bir serf-lord ilişkisi yerine bir reaya-bürokrat ilişkisi varsa ve hakikaten serf-lord ilişkisinden işçi-burjuva ilişkisi doğarken, bizde köylüden işçi doğsa bile bürokrasiden burjuva doğmuyor demeye geldiği düşünülürse, burdan, bizdeki toplumsal değişim prensiplerinin batıya hatta belki de başka hiçbir topluma benzemeyeceği sonucuna varılması gerekmektedir. O zaman da her türlü ilmi bilgiden vazgeçmek gerekir ki, bunun anlamsızlığı açıktır." Bkz. A.g.m., s. 120. Kıray'ın bu yaklaşımı kabul etmeyişinin temelinde Türkiye'nin de bir biçimde Batılı gelişmişliğe ulaşabileceği yönündeki kanaat yatmaktadır.

23 A.g.m., s. 119.

24 A.g.m., s. 121.

25 Kıray'ın tarımsal kalkınma için öne sürdüğü ölçütler daha ziyade somut yanları ile ön plana çıkmaktadırlar. Bunlar pazara yönelik üretim, traktör sayısı, sulama, iletişim ve taşımadır. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, New-York: Praeger Press, 1970, s. x-xi.

kalkınmayı, yani görece modern bir teknolojiye dayalı, pazara yönelik tarımın ortaya çıkışını yerleştirmek, diğer tarafına ise, değişme sürecini kesintiye uğratacak kadercilik ve gelenekçilik gibi değerleri ve toplumda yer alan ve gelişmeyi etkilemesi muhtemel olan beklenti ve kavrayış biçimlerini koymak²⁶ suretiyle Türkiye'nin kalkınma sorununa eğilmiştir.

Kıray kalkınma sorununa bağlantılı olarak yaşam düzeyi beklentileri ve gelir seviyesi konusunu da gündeme getirmiş ve toplumsal ekonomi, gelir seviyesi ve değerlerdeki dönüşümlerden hareketle, motivasyonlar ve toplumsal bütünleşme meselelerini ele almıştır. Başka bir deyişle, değerler ve tarımsal kalkınma arasındaki karşıtlığın Türkiye'nin kalkınma süreci için ne kadar açıklayıcı olabileceğini tartışmaktadır. Kıray bu bağlamda genel olarak modern toplumlarla feodal ve geleneksel temellere sahip olan toplumlar arasındaki farklılıklar üzerine yoğunlaşmakta ve daha iyi bir gelecek için inisiyatif alma, başarı amacı taşıma, yaşam koşullarını ıslah etme ve akılcı çözümler sunma gibi niteliklerin modern topluma ait olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık, geleneksel toplumların ise kadercilik, iktidara boyun eğme ve işlerin kutsal bir makama havale edilmesi gibi özellikleri bünyelerinde barındırdıkları türünden bir anlayışı savunan değer yönelimli anlayışları eleştirmektedir. Değerlerin bu şekildeki kutuplaşmasından hareketle Türkiye örneğinin doğru okunamayacağını iddia eden Kıray incelediği birçok yörede bu tür değer merkezli açıklama biçimleri ile farklı sonuçlara varmıştır.²⁷ Yaptığı saha çalışmaları sonucunda, gelecek yönelimli tavır takınmadan, eğitime verilen öneme kadar modernliğe ait olan değerleri kazanmış olan birçok kırsal topluluğun hala geleneksel tarımsal toplum yapısı içerisinde bulduklarını tespit etmiştir.

Kıray, toplumların kültürel kodlarının onların gelişmesini hızlandırdığı ya da engellediği yönündeki bakış açısını, aynı zamanda dinin Türkiye toplumundaki anlamından hareketle de değerlendirmiştir. Ona göre din ya da dinsellik öncelikle örgütlü bir yapı olarak, daha sonra ise davranış biçimlerini belirleyen bir değerler sistemi öngören bir dünya görüşü olarak ele alınabilir. Modernleşme–din ilişkisini yorumlayan literatürdeki genel geçer görüşün, dinin azgelişmişlikle ilişkisini ve dinin gelişme önündeki engelleyici tavırlarını öne çıkardığını ve Hıristiyanlığın gelişmeyi desteklediği halde, İslam'ın durgun karakteri dolayısıyla gelişme sürecine engel olduğu yönünde de bazı görüşlerin bulunduğunu, bu görüşlerin de genel olarak kabul gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca bu literatürde, kaderciliğin İslam'da egemen bir temayül olduğu varsayıldığından İslamî toplumların diğer toplumlara göre daha az gelişme şansının bulunduğu da iddia edilmiştir. Ancak Kıray bu görüşleri paylaşmamakta ve Gibb ve Bowen'a atf yaparak, İslam'ın dogmatik bir yapısının bulunmadığını, dolayısıyla da hangi toplumda yapısal modernleşmeyi hangisinde ise muhafazakârlığı doğuracağını kesin olarak bildirmenin imkân dâhilinde olmadığını belirtmiştir. Bunun-

26 Mübeccel B. Kıray, "Values, Social Stratification and Development", *Toplumbilim Yazıları*, Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F. Yay., 1982, s. 91. (Bu makale ilk olarak 1968 yılında *Journal of Social Issues*, c. XXIV, sy. 2'de yayımlanmıştır.)

27 Bu sonuçlar için bkz. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, s. 203-221; Mübeccel B. Kıray, "Values, Social Stratification and Development", s. 93-96.

la beraber din ve gelişme ilişkisini incelerken esas olarak dindeki kaderci değerler bütünü ile ilgileneneğini belirtmektedir.²⁸

Kıray, araştırmaları sonucunda, Türkiye'nin kırsal bölgelerinde dinsel değerlerin gelişme açısından engel oluşturmadığı sonucuna varmıştır. Kıray, genel olarak Türkiye'nin kırsal bölgelerinde dini unsurların belirgin olduğunu ancak bu unsurların bireylerin gelişmeye bakışını olumsuz yönde etkilemediğini belirtmektedir. Kıray teknolojik yeniliklerden, kitle iletişim araçlarına, modern eğitimden gelecek algısına kadar birçok konuda yaptığı çeşitli anketler sonucunda köylülerin kaderci olmayan bir dinsel inancı paylaştıkları kanaatine varmış²⁹ ve kırsal bölgelerin hâlihazırdaki gelişme seviyelerinin, ortaya konan dinsel pratikler ya da sahip olunan dünya görüşleri ile açıklanamayacağı sonucuna ulaşmıştır.³⁰ Ona göre; ne Türkiye toplumunun kültürel yapısı gelişmeye engel teşkil etmektedir, ne de kuramsal olarak kalkınma, kültüre bağlı bir süreçtir. Türkiye'de kalkınma iktidar ilişkileri temelinde çözümlenebilecek bir sorundur.

Mübeccel Kıray, Türkiye'nin gelişme sürecini ele alırken, Türkiye'nin sanayi öncesi feodal bir tarım toplumundan sanayiye dayalı modern bir toplum olma yönündeki hareketi ile ilgilenmekte³¹ ve Türkiye'nin bir "ara" dönem yaşadığına inanmaktadır. Bu nedenle de Türkiye'nin toplumsal yapısının ve tabakalaşma sistemlerinin tarihsel dökümünü oluşturmaya çalışmakta, savaş sonrasında yaşanan dönüşümlerden hareketle gelişmenin boyutlarını gözler önüne sermek ve gelişmenin temel dayanaklarını ve önündeki engelleri ortaya koymak istemektedir.

Kıray'ın çalışmalarında kalkınma sorunu merkezî bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkar.³² Kıray toplumsal yapı, toplumsal değişme, kentleşme ve toplumsal tabakalaşma konuları ile gelişme sorunu bağlamında ilgilenmiş ve birçok önemli çalışması bu çerçevede varlık kazanmıştır. Kıray Türkiye'nin kalkınma sürecini, bu sürecin toplumsal yapıya etkilerini, bu süreçte öne çıkan toplumsal aktörleri ve yaşanan iktidar ilişkilerini incelemeyen önce, kalkınma problemini kuramsal bir zeminde ele almıştır. Bu çerçevede Kıray, kalkınmayı, "sanayileşmiş, şehirleşmiş, köylülükten tam olarak çıkmış toplum ve onun anonim rol ilişkilerine girecek yenilikler yaratacak kişiliklere sahip olmak" olarak tanımlamaktadır.³³

28 Bkz. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, s. 199.

29 A.g.e., s. 212.

30 A.g.e., s. 223. Kıray aynı şekilde söz konusu dinsel öğelerin gelişmenin özel bir dinamiği olacağına da inanmamaktadır.

31 Kıray Türkiye'nin de bir parçası olduğu Akdeniz ülkelerinin "tarımsal toplumlardan inorganik enerji ve sanayiye dayalı modern toplumlara doğru" hareket ettiğini ve bu çerçevede bir değişim süreci yaşadıkları düşüncesindedir. Kıray'a göre Türkiye "günümüzde" saban tarımına dayalı bir toplumdur, sanayi toplumuna doğru evrilmektedir. Mübeccel B. Kıray, "Gelişme İle Bağlantılı Olarak Türkiye'de Değişen Toplumsal Tabakalaşma Üzerine Bazı Notlar", çev. T. Kurtarıcı, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, s. 136.

32 Bkz. "Yaygın Eğitim: Bir Toplumsal Gelişme Aracı", s. 353.

33 Kıray kalkınma sorununa ilişkin kuramsal yaklaşımını en açık biçimde, Jan Hinderlink ile birlikte yazdığı *Social Stratification as an Obstacle to the Development* isimli çalışmasında ortaya koymaktadır (s. 302).

Kiray 1950'li yıllarda ekonomik kalkınmanın iktisatçılar arasında merkezi bir tartışma konusu haline geldiğini ve bu konuyla ilgili kuramların mantar gibi çoğaldığını ifade etmekte, ancak zamanla kalkınmanın yalnızca kişi başına düşen gelir, sermaye ve yatırımdaki artışlarla sınırlı bir sorun olarak algılanmaktan çıkarılıp, sosyologların ve antropologların da kalkınma konusunda yazmaya başladıklarını ve kalkınma araştırmalarına toplumsal ve kültürel süreçlerin de dâhil olduğuna dikkat çekmektedir. Gelişme sorununu ele alan düşünürlerin oluşturduğu literatür içerisinde, “gelenek olarak adlandırılan kültürel ve toplumsal faktör”lerin kalkınmaya engel oluşturduğu yönündeki kanaatin hakim bir eğilim olduğunu belirtir. Örneğin bazı toplumların özde gelenekselci oldukları düşünülmüş, aile ilişkileri, siyasal yapılar, yeme-içme alışkanlıkları, oturma-kalkma biçimleri gibi alanlarda kendisini gösteren “kaderci” değerler, gerçekleşmesi istenilen toplumsal değişmeye engel görülmüştür.³⁴

Kiray'a göre, ekonomik kalkınma ile toplumsal gelişme arasındaki ilişki genel düzeyde incelenmeye çalışılmışsa da kalkınmanın farklı boyutları ve artan üretimin değişik biçimlerinin toplumsal değişme üzerindeki etkisi yeterince ele alınmamıştır. Buradan hareketle, ekonomik kalkınma ile toplumsal değişme arasındaki karşılıklı bağımlılığın iki yanını da ele alabilmek için, genel düzeyde ekonomik kalkınma ve toplumsal değişme ilişkisini tartışmak yerine bir yandan tarımsal-ekonomik (agro-economic) kalkınmayı diğer yandan da toplumsal çevrenin konuyla ilgili bazı yönlerini analiz etmek gerektiğini savunmaktadır. Kiray'a göre yapısal değişimle birlikte gündeme gelen üretim artışı ile hemen hemen aynı anlamdaki tarımsal ekonomik kalkınma üzerinde durmak teknolojik modernleşme, toprak mülkiyeti ve çiftçilik biçimlerindeki değişme, emek tarzlarındaki ve mesleki yapılarındaki farklılaşma ile gelir düzeyi üzerinde durmak anlamına gelecektir.³⁵ Toplumsal çevreyi ele aldığı anda ise, araştırma alanına, tüketim biçimleri ve yaşam standartlarını, aile ve akrabalık örgütlenmesini, nüfus hareketleri ve karakteristiklerini, dinsel, kadercilik ve gündelik yaşam şartlarına ilişkin seçilmiş davranış ve değerleri içereceğini ifade etmektedir.³⁶

Kiray kırsal alanların gelişmesi sorunu ile ilgilenirken incelemeye çalıştığı köylerin fiziksel şartları, yöredeki tarımın zamana ve mekâna göre değişen biçimleri, köylerdeki çiftçilik tarzları, işlerin ücretlendiriliş şekilleri, gelir oranları, köylerdeki yaşam standartları, nüfusun niteliği, sosyo-ekonomik değişmede ailenin rolü, dinsel, kadercilik ve toplumsal tabakalaşma gibi konular üzerinde durmuş ve bunların kalkınma ile olan ilişkisini sorgulamış ve kalkınma süreci ve sorununu ele alırken ağırlıklı vurguyu gelişme-toplumsal tabakalaşma ilişkisi üzerine yapmıştır. Ona göre, kontrol mekanizmalarının ve özellikle de artı-ürün üzerindeki kontrol gücünün tarımsal toplumlardaki değişme üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır.³⁷

Kiray gelişme bağlamında toplumsal tabakalaşma sorununu ele alırken iki yaklaşım biçiminden söz eder: “Statü yaklaşımı” ve “kontrol gücü yaklaşımı”. O, genel ola-

34 Bkz. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kiray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, s. xix-xx.

35 A.g.e., s. 241.

36 A.g.e., s. xx.

37 A.g.e., s. 225.

rak tabakalaşma sistemini artı ürünün dağıtımı üzerinde bir kontrol sistemi olarak görmek gereğine vurgu yapar; zira bu yaklaşımın asıl önemi kalkınma ile ilgili yapılacak çalışmalarda kendisini gösterecektir. Kıray bir toplumun üyelerinin ya da bir katmanının diğer üyeler veya katmanları üzerindeki kontrol-gücünün, o toplumun yapısının temsil ettiği yaşam biçimlerini ve statü farklılaşmalarını doğurduğunu düşündüğünden statü yaklaşımını değil, kontrol gücü yaklaşımını benimsemektedir. Ona göre statü yaklaşımı kontrol-gücü yaklaşımından daha az önemlidir ve onun türevidir. Kıray toplumsal tabakalaşmanın gelişme üzerindeki etkisini incelerken kontrol etmek ya da kontrol edilmenin, saygı duymak ya da saygı duyulmaktan çok daha önemli olduğunu belirtmiş ve toplumdaki güç ilişkilerinin önemine dikkat çekmiştir.³⁸ Toplumsal tabakalaşma ve gelişme arasında varsaydığı karşılıklı bağımlılığın incelenmesinde “güç ilişkilerinin önceliğine ve bunlara nüfuz etmiş değerler”e büyük önem atfetmektedir. Kalkınma ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarda, daha ziyade, toplumsal tabakalaşma yapısının gelişme üzerindeki etkisi ile ilgilenmiştir. Çünkü ona göre toplumsal tabakalaşma sistemi toplumdaki zenginliğin kontrolüyle ve bu zenginliğin ve diğer gelişme kaynaklarının dağıtımıyla doğrudan bağlantılıdır.

Kıray’ın kalkınma yaklaşımının merkezinde toplumsal tabakalaşma ile gelişme arasında varsaydığı ilişkiyi kavrayış biçimi yatmaktadır. “Doğru toplumsal ve ekonomik kalkınmanın önündeki gerçek engel”in güç ilişkilerinde yattığını düşünmekte ve bu ilişkilerin temsili konumundaki toplumsal tabakalaşma sistemlerinin Türkiye gibi geçiş sürecini yaşayan toplumlarda gelişme önünde bir engel olduğunu iddia etmektedir. Kıray Türkiye’nin kırsal bölgelerinde iktidar ilişkilerinde biçimsel bir dönüşüm yaşanmasına rağmen ilişkilerin özde aynen yaşamaya devam ettiğini belirtmiş³⁹ ve gelişme sürecinin bu ilişkilerce yavaşlatıldığı sonucuna varmıştır.

Kıray’ın kalkınma analizinde, gelişme öncesi aşamayı temsil eden kırsal toplumlardaki toplumsal tabakalaşma ile kontrol-gücü arasında örülen ilişkiler ağı özünde bütün kırsal toplumlar için aynı kabul edilmiş, yaşanan farklılıkların biçimsel farklılıklar olduğu düşünülmüştür. Söz konusu toplumlarda “kendi kendine yeterli olma” anlayışı hâkim yapıyı oluşturmaktadır ve üretim ev içindeki tüketime bağlı olarak ortaya konmaktadır. Bu toplumlarda kontrol ve statü arasında hemen hemen bir fark yoktur ve ister ortakçı, isterse de küçük toprak sahibi olsun, çiftçinin elde ettiği artı ürün ya toprak beyine ya da vergi biçiminde bürokratik elitin eline geçer. Gelişme bir yandan kırsal toplumla dış dünya arasındaki karşılıklı bağımlılığın yeni bir formunun üretil-

38 Bkz. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, s. 225.

39 Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development* isimli çalışmasında saha araştırması yaptığı dört köyü bu bağlamda değerlendirmiş ve bunlardan en az gelişmiş olanında eski güç ilişkilerinin değişiyor olmasına rağmen yerine yenisinin ikame edilmediğini belirtmiştir. Kıray “geçiş aşamasındaki” köyde yeni yükselen zengin toprak sahipleri tarafından kontrol edilen topraksız bir grubun ortaya çıkmasına yol açan kesin bir dönüşüm yaşandığını, “teknolojik olarak” daha gelişmiş olan diğer iki köyde ise teorik olarak, toplumsal sistem feodal toprak beyi-ortakçı ilişkisinden daha geniş boyutlu ticari çiftçilik-sözleşmeli işçilik ilişkisine doğru bir değişim geçirse de başlıca iktidar ilişkilerinin aynen yaşamaya devam ettiğini ifade etmiştir. Bkz. Jan Hinderlink ve Mübeccel B. Kıray, *Social Stratification as an Obstacle to Development*, s. 243.

mesiyle, diğer yandan da yeni bir farklılaşma süreciyle yeni güç ilişkilerine ve yeni bir tabakalaşma yapısının ortaya çıkmasına neden olur.⁴⁰

Kıray'a göre sanayi öncesi tarım toplumlarının hareket imkanı sınırlı üç temel unsur (sınıf), katılımcılarına daha fazla hareket imkanı tanıyan modern sanayi toplumunun üç temel sınıfına doğru evrilmekte ve bu bağlamda kırsal toplumların yapıları dönüşmeye başlamaktadır. Sanayi öncesi feodal toplumun tabakalaşma yapısını, yukarıdan aşağıya doğru, yerel ya da merkezî güç odakları, tüccar ve zanaatkarlar ile köylüler oluşturmaktadır. İlerleyen süreçle birlikte toplumsal tabakalaşma sistemlerinin oluşum biçimleri, toplumsal tabakalaşmanın başlıca aktörleri ve toplum yapısının temel nitelikleri dönüşmeye başlayacak ve yeni görüngülerle karşı karşıya kalınacaktır. Sanayi öncesi feodal toplumlarda tarımsal ürün üzerindeki denetime bağlı olarak şekillenen toplumsal tabakalaşma sistemi ve bu sistemin aktörleri sanayi toplumuna doğru gerçekleşen harekete paralel olarak farklılaşacaklardır. Sanayi öncesi feodal bir toplum yapısından sanayiye dayalı modern toplum yapısına doğru bir hareketliliği yaşayan ve bir geçiş dönemine tanıklık eden Türkiye'nin de toplumsal yapısı, tabakalaşma sistemleri ve bu sistemin aktörlerinin sahip olduğu kimlikler bir değişim süreci içerisine girecektir. Türkiye'nin tarımsal toplum yapısını oluşturan üç temel sınıfı, yerel ya da merkezî güç odakları, tüccar ve zanaatkarlar ile köylüler, dış dinamiklerin etkisiyle girilen süreçte farklı biçimler almışlardır.

Birbirleri ile ilişkileri temelinde Türkiye'nin gelişme seyrini ve toplumsal tabakalaşma yapısını, vurguladığımız üzere, tarihsel bir zeminden başlayarak ele alan Kıray, bu çerçevede Osmanlı'daki toplumsal yapının ve tabakalaşma sisteminin gösterdiği özellikler üzerinde durmuştur. Osmanlı Devleti'nin tarihte tarıma dayalı son siyasî örgütlenmelerden birisi olduğunu belirtir. Sanayi öncesi aşamaya tanıklık eden diğer feodal toplumlar gibi Osmanlı toplumunun tabakalaşma sistemi de tarımsal servetin üretimine ve denetimine bağlı olarak şekillenmektedir. Osmanlı'daki toplumsal tabakalaşmanın ve toplum yapısının temel unsurları olarak irsî temelde güç kazananlar ve bürokratlar, tüccar ve zanaatkarlar ve de köylüler karşımıza çıkmaktadır.⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak merkezileşmiş bir yönetim biçimi kendisini gösterir. Bu merkezileşmiş yönetim mekanizması içerisinde iletişim ve ulaştırma sistemleri oldukça sağlam kurulmuş ve iktidar sahipleri aynı zamanda bürokrasinin üst düzeylerini de oluştururlar. Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde, bürokrasinin üst düzeylerini elinde bulunduran iktidar sahipleri dışında, merkezî yapının zayıfladığı dönemlerde gün yüzüne çıkan yerel güçler, ortakçı ya da küçük toprak sahibi biçiminde varlık bulan köylüler ve de mamul mal üretimiyle uğraşan tüccar ve zanaatkârlar yer alır.

Gelişme öncesi aşamanın içerisinde üreyen tabakalaşma sistemleri, nüfusun çoğunluğunu oluşturan ve tarımsal zenginliğin üretimiyle ilgilenen geniş bir köylü kitle-sini bünyesinde barındırırlar. Bu toplumlarda tarım en temel zenginlik kaynağıdır. Buna göre, "tarımsal feodal Türkiye"nin toplumsal tabakalaşma piramidinin en altında küçük toprak sahipleri ve fiili olarak kendi toprağında yaşamayan büyük toprak sa-

40 A.g.e., s. 226.

41 Bkz. Mübeccel B. Kıray, "Gelişme İle Bağlantılı Olarak Türkiye'de Değişen Toplumsal Tabakalaşma Üzerine Bazı Notlar", s. 136-137.

hiplerinin topraklarını işleyen ortakçılar yer alır.⁴² Yaşanan makineleşme, yeni tohum türlerinin yaygınlık kazanması ve benzer tarımsal, ekonomik yeniliklerle birlikte, bu kesimler biçim değiştirmeye başlayacaklardır. Ortakçılar kısa bir sürede ya az bir ücretle iş bulup tarımda ücretli işçi olacaklar ya da kente göç edeceklerdir. Böylelikle de gecekonduların aktörleri olarak toplum tarihimize kaydolacaklardır.⁴³

Buna karşılık küçük toprak sahipliğinin yaygın olduğu bölgelerde ve buralardaki toprak sahibi köylüler açısından iki temel değişim ve iki yeni güç ilişkisi söz konusudur. Birincisi, elli dönümden daha az toprağı olan köylüler genelde ciddi bir “çöküş” yaşamış ve gündeme gelen ticarî tarım dolayısıyla topraklarını elden çıkarmak zorunda kalmışlardır. Bu kesim ya kırdan ya da kentte ücretli işçi durumuna düşmüştür. Geriye kalan küçük toprak sahipleri açısından yaşanan değişim ise, kredi ve pazarlama olanaklarının giderek kentteki ticarî akışkanlığa bağlı hale gelmesidir. Küçük toprak sahipleri ticarî tarıma başladıktan sonra kentteki tüccara gittikçe artan bir oranda bağımlı hale geleceklerdir. Bu sürece yön veren ticarî tarım akışının kendisi olacaktır.⁴⁴ Bu süreçte kentteki tüccar önemli hale gelecek; tüccarlar yeni atılımlar önünde süreç içerisinde bir engel oluşturacaklar ve oluşan güç ilişkisi ve toplumsal tabakalaşma biçimi içerisinde gelişme süreci sekteye uğratalacaktır. Kırday, yeni atılımları engelleme mekanizmaları üzerinde sıklıkla durmaktadır. Çünkü ona göre, gelişmenin sağlanabilmesi ancak bu mekanizmaların kırılabilmesine bağlıdır.

Türkiye toplumunun tabakalaşma sistemi içerisinde oldukça önemli bir konumu işgal eden orta sınıflar da yaşanan dönüşümlerden yakından ve derinden etkileneceklerdir. Tarımsal olmayan mamul malların üretimi ve dağıtımını işlevini yerine getiren “tüccar ve zanaatkârlar”ın oluşturduğu kentli eski orta sınıf, yeni unsurların akınına uğrayarak eski karakterini kaybetmeye başlar. Köylerden kentlere akın edenler, eski orta sınıfların çerçevesini çizdiği alanda zanaatkâr veya tüccar olarak belirmeye başlar ve fabrika işçilerinden mühendislere kadar farklı meslek ve toplum gruplarının üyeleri orta sınıf çatısı altında toplanırlar. Eski orta sınıfın tanımlı konumları bu süreçle birlikte tehlikeye girer. “Herkesin kendi görelî konumunu kabul etme” durumundan nitelikli işçiden mühendise, memurlardan, büyük çaplı işletmecilere kadar “herkesin kendisini orta sınıf saydığı” bir duruma geçilmektedir.⁴⁵

Kırday, daha ziyade savaş sonrası dönemle birlikte bu dönüşümlere tanıklık eden orta sınıfın gösterdiği özellikler üzerinde durmuş ve bu noktada gelişme süreci karşısındaki konumunu sorgulamak istemiştir. Orta sınıf yeni biçimiyle gelir ve eğitim bakımından birçok farklı grubu bünyesinde barındırmakta ve bundan dolayı sınıf içerisinde öne çıkmada, tüketim, eğitim ve “kendi kendinin patronu olmak” gibi bazı unsurlar belirleyici olmaktadır. Tüketim bu noktada orta sınıf içerisinde bir hareketlilik olarak algılanmakta ve takdir görmektedir. Orta sınıf içerisinde eğitim de oldukça önemsenmektedir. Eğitimin, modern sanayi koşullarına paralel olarak biçimlenen pratik yararı yanında, bir seçkinler grubuna aidiyet imkânı sağlaması dolayısıyla da simgesel bir faydası olduğu düşünülmüştür. Aynı şekilde “kendi kendinin patronu ol-

42 A.g.m., s. 138.

43 A.g.m., s. 138.

44 A.g.m., s. 138.

45 A.g.m., s. 142.

ma”, bağımsızlık anlayışının da saygınlık uyandırması dolayısıyla küçük işletmelerin sayıları bir hayli artmış ve bu durum ciddi anlamda bir ortaklığı şart koşan büyük ölçekli işletmelerin ortaya çıkmasına engel olmuştur ki bu da gelişme sürecini yavaşlatıcı bir unsurdur.

Yine bu bağlamda ülkenin politika sahnesinde şu ya da bu biçimde rol almak da bu sınıf içerisinde bir hareketlilik ve saygınlık göstergesi haline almış ve ticarî itibar kazanmak adına kullanılmıştır. Kıray'a göre politik kanal toplumsal tabakalaşma sisteminde yukarıya doğru sivrilmenin dolaysız bir aracı olarak algılanmıştır. Orta sınıf bu süreçle birlikte işlevsel bir toplumsal kesim olmaktan ziyade şekilci bir kitle haline dönüşür ve dönüşümü yönlendirebilecek ve gelişme sürecinin önünü açacak bir dinamizm oluşturamaz.

Kıray'ın yaklaşımında, sahip olunan toplum yapısının ve toplumsal tabakalaşma sistemini oluşturan unsurların farklılaşması dış dinamiklere bağlı olarak açıklanır. Buna göre Osmanlı toplum yapısının da değişme nedeni dış etkidir. Osmanlı XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yaşadığı değişimden fazlasını XIX. yüzyılda yaşamıştır. XX. yüzyılla birlikte ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu değişimin hızı giderek artmıştır. Kıray'a göre toplum yapısını dönüştüren bu süreç toplumsal alanda bir karmaşa yaratmayacak, eski ile yeni arasında aracı işlevini yürütecek *tampon mekanizmalar* gün yüzüne çıkacaktır. Böylelikle geçiş sürecini yaşayan toplumlar da toplum olmanın doğası gereği dengeli ve işlevsel bir bütün olarak kendilerini sunacaktır. Kıray, Türkiye'deki gibi geçiş süreçlerine tanıklık edilen anlar ve durumların, “normal” tanımının içerisinde yer aldığını belirtir. Türkiye bir geçiş toplumu durumundadır ve bu durumdaki bir toplum diğerleri gibi bu aşamayı belli bir denge içerisinde aşacaktır. Toplumsal yapı içerisinde eski ile yeni arasındaki ilişkide toplumsal bütünlüğün sağlanması için birçok tampon kurum ve ilişki oluşturulacaktır. Bu yaklaşımı Kıray'ın toplumsal alanın tüm unsurları ile ilgili değerlendirmelerine yaymak mümkündür.⁴⁶ Bu düşüncenin altında, Kıray'ın dönemin önde gelen yaklaşımı olan yapısal-işlevselci akımdan önemli izler taşınması ve bu bağlamda karşısındaki toplumu, dengeli ve işlevsel bütünlüğü olan bir sistem olarak görmesi yatmaktadır. Kıray zaman zaman bu sosyolojik çerçevenin bazı yaklaşımlarını eleştirmişse de, önemli oranda bu çerçeveden beslenmiştir.

Hızlı değişim süreçlerinde ortaya çıkan ve ne eski yapılara, ne de yeni yapılara dâhil olan ve de toplumda bütünlüşmeyi sağlayan kurum ve ilişkiler tampon kurumları

46 “Görel olarak daha hızlı ve daha şumullü değişme hallerinde, her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünlüşmeyi mümkün kılan kurumlar ve ilintiler ortaya çıkar ya da eski müesseseler yeni fonksiyonlar kazanır. Bu hal, sosyal yapının her müessesesi, ilintisi ya da bunlarla ilgili değerlerin hepsinin aynı anda ve aynı hızla değişip, aynı süre içerisinde yeni bir yapı haline gelmemesinden doğar. Değişmenin buhransız olmasını sağlayan, çözümlenmiş önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren müesseseler, ilintiler, değerler ve fonksiyonları biz ‘tampon kurum’ terimi ile ifade ediyoruz. Bu ‘tampon mekanizmalar’ sayesinde, soyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütününün parçası olmayan taraf kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişime oluşumunda da görel olarak bir denge halinde kalması mümkün olur.” Mübeccel B. Kıray, *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yay., 1964, s. 7.

oluşturmaktadır.⁴⁷ Örneğin kırsal toplum örgütlenmelerinin dönüşümü ile birlikte bu örgütlenmeye şahit olunan bazı bölgelerde eski “toprak sahibi–köylü” ilişkisi yerini “köylü–tüccar” ilişkisine bırakmış ve bu ilişki, değişmeye başlayan düzenin gündeme getirdiği ihtiyaçları karşılayacak yeni kurumlar oluşana dek, bir tampon kurum işlevi görmüştür. Bunun sonucunda toplumsal yapıda yeni bir “konfigürasyon ve görece bir denge durumu” oluşur.⁴⁸

Kırsal yerleşim birimlerinde yaptığı araştırmalar sonucunda, Türkiye’deki kırsal toplum örgütlenmesinin bir gelişme süreci içerisine girdiğini, bu gelişme sürecini yaşarken bir yandan eski unsurların bazılarını bünyelerinde sakladıklarını, bir yandan da yeni değer yapılarına tanıklık ettiklerini belirtir. Ancak kalkınmanın dolaysız sonucu olarak toplumsal alanda karşılaşılması umulan, değişimi yaşayan insanların yaşam standartlarındaki yükselişin ve gelişim düzeylerindeki artışın yeterince gerçekleşmediğini belirtmektedir. Bunun nedenini ise, toplumdaki güç ilişkilerine ve değişim süreci ile birlikte gündeme gelen genel güvensizlik haline bağlamaktadır. Söz konusu güvensizlik hali, ancak, güvenlik gereksiniminin karşılandığı toplumsal kurum ve insan ilişkileri ile aşılabilir görünmektedir. O nedenle bu tarz (tampon) toplumsal kurum ve insan ilişkileri değişimin şeklini ve yönünü belirlemede önem kazanacaklardır. Kıray’a göre adı geçen kurum ve ilişkiler içerisinde en önemlileri toplumsal tabakalaşma ve iktidar mekanizmalarıdır.⁴⁹ Eğer toplumsal tabakalaşma yapıları kendilerini değişimin yönüne göre uyarlayabilirlerse, bu işlevi yerine getirebilirler. Eğer bu yapılar değişimin bir anında elde ettikleri kazanımlardan daha sonrasında vazgeçmek istemezler ve değişime direnirlerse, toplumsal alanda karşılaşılacak yeni görüngüler dolayısıyla ihtiyaç duyulan güvenlik gereksinimini karşılayamazlar.

Kalkınma sürecindeki toplumsal yapıda yeni bir dengenin ve bütünleşmenin sağlanması buna bağlı olarak da gerginliğin azaltılması, yeni ilişki ve mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Kıray’a göre eğer değişen yapıda yeni güvenlik mekanizmaları ortaya çıkmazsa ve değişen toplum yapısının bütünleşmesi sağlanmazsa toplumsal kalkınma birçok açıdan zarar görecektir. Bununla birlikte, güvenlik mekanizmalarının yavaş evrilmesi de yine endüstri öncesi bir sosyo-ekonomik yapıdan, modern sanayiye dayalı kentleşmiş bir yapıya geçilmesi önünde ciddi bir engel niteliğindedir.⁵⁰ Kıray, kalkınma ile ilgili analizlerinde yapısal uyumun önemine sıklıkla vurgu yapmış ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinin yapısal uyumun gerçekleştirilmesine bağlı olduğu ifade etmiştir.⁵¹

Kıray kentleşme sorunu ile ilgili olarak da önemli çalışmalar yapmış ve bu çalışmaların merkezine kentleşme ve sanayileşmeyi aynı oluşumun iki yönü olarak kabul eden bir yaklaşımı yerleştirerek⁵² gelişme konusunu gündeminde tutmaya devam etmiştir. Kentleşme ile ilgili olarak yaptığı çalışmalarda, kentleşme süreçleriyle birlikte

47 *A.g.e.*, s. 7.

48 Bkz. Mübeccel B. Kıray, “Values, Social Stratification and Development”, s. 101.

49 *A.g.m.*, s. 99.

50 *A.g.m.*, s. 105.

51 Bkz. Mübeccel B. Kıray, “Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Toplumsal Planlamanın Çeşitli Yönleri Üzerine Görüşler”, s. 50.

52 Bkz. Mübeccel B. Kıray, *Ereğli*, s. 8.

toplumsal ve ekonomik değişimlerin niteliğini incelemeyi amaç edinmiş, “feodal yerleşme düzeninden modern yerleşme düzenine geçen” kentsel örgütlenmelerin karşılaştıkları sorunları ele almıştır.⁵³ Bu bağlamda insanlar arası ilişkileri çeşitli yönleriyle ele almakta ve toplumsal değişme ve gelişme ile birlikte kurumsal gelişme ve örgütlenmeyi de incelemektedir.⁵⁴ Kıray'a göre kentte esas dönüşüm ve sorunlar XIX. yüzyıldan sonra gündemimize girmiştir. Kentte eski ve yeni iş yapıları arasında ikili bir yapı oluşmuştur. Kentleşme süreçleri ile ilgili çalışmalarında bu ikili yapının görünümüleri üzerinde durmuş olan Kıray'a göre Türkiye'de “milli mücadele kadar şuurla yürütülen bir milli ticaret ve milli bankacılık mücadelesi” sonrasında söz konusu ikili yapı önemli oranda kaybolmaya başlamışsa da, iş hayatının toplumsal yapısı tam olarak da modernleşmemiştir.⁵⁵ Bu bağlamda geçiş sürecindeki kentsel yapıları incelemiş ve Türkiye'nin kayda değer kentsel mekânlarının da bu geçiş sürecini yaşadığını ifade etmiştir. Söz konusu çalışmalarında da, daha ziyade bu dönüşümün nasıl oluştuğu ve kent merkezindeki mekâna bu gelişimin nasıl yansıtıldığını araştırma konusu yapmıştır.⁵⁶

Kıray *Örgütlenemeyen Kent: İzmir* isimli çalışmasında İzmir'in bir kent olarak gelişimini tarihsel arka planı ile ele almakta, kentin değişen bölge ilişkilerini, ulaşım ve haberleşme kapasitesini, ticarî düzenini, nüfus yapısını ve kentteki merkezî iş alanlarını inceler. Öncelikli olarak kentteki bu unsurların bir yüzyıl önceki durumunu ele almakta, onların tarihsel temellerini araştırma konusu yapar. Daha sonra, gelişme sürecine paralel olarak kentte farklılaşan yapılar üzerinde durur ve yeni bölgesel bütünlüşme, ulaşım, haberleşme ve merkezi iş alanları ile ilgilenir. İşportacılar, esnaf, ticaret ve sanayi odalarına kayıtlı kurumlar, yeni sanayi türleri ve millî bankacılık gibi iş hayatının “yeni” unsurları üzerinde duran Kıray, bu yeni toplumsal gerçekliklere tanıklık eden kenti “yarı gelişmiş bir metropolitan merkez olarak nitelendirmektedir.”⁵⁷

Kıray, çalışmasında, aslında sanayi öncesi dönemin bir kenti olan İzmir'in hangi şartlarda ve ne tür oluşumlarla bugünkü “azgelişmiş bir metropolitan kent”e döndüğü sorusuna cevap arar ve bu süreci resmetmeye çalışır. Kıray'a göre sanayi öncesi İzmir kentinin bütünlüşme şekli, dengeli bölge ilişkileri ve İzmir'in bölgedeki işlevi “dış dinamik”lerle dönüşmeye başlamış ve XIX. yüzyılın sonu ile birlikte yeni bir aşamaya ulaşılmıştır. Ulaşım ve haberleşmede gündeme gelen yeni teknolojilerle tarımsal artık ürünün oldukça önemli bir kısmı yoğun dış ticaretle dışarı aktarılmaktadır. Tarımsal artık ürünün kontrolü devletin elinden çıkmış, dışa dönük ve dışa bağımlı ekonomik kurumlara geçmiştir. Bu süreçte eski teknoloji ve ilişkiler yeni duruma uyum sağlamış ve yeni *tampon roller* edinmişlerdir.⁵⁸ Yaşanan dönüştürücü süreçle birlikte, bir yandan artık ürünün kontrolü devletin elinden çıkıp dış bağlantıları olan yeni ekonomik kurumlara geçerken, diğer yandan tarımsal olmayan ürünler ve faaliyetler eski idare mekanizmalarının yani devletin elinde kalmaya devam etmiş ve

53 “Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler”, a.mlf., *Kentleşme Yazıları*, (Toplu Eserleri 2), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 18.

54 Mübeccel B. Kıray, *Örgütlenemeyen Kent: İzmir*, 2. bs., İstanbul: Bağlam Yay., 1998, s. 11 (1. bs., Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yay., 1972).

55 A.g.e., s. 15.

56 A.g.e., s. 17.

57 A.g.e., s. 60.

58 A.g.e., s. 99.

kısmi değişiklikler dışında eski ilişki biçimleri sürdürülmüştür. Bu ikili “kontrol ilişkisi” dolayısıyla şehirde ikili bir yerleşme yapısı kendisini göstermiştir.⁵⁹

Kıray, bir model olarak incelemeye çalıştığı İzmir’in ve dolayısıyla da Türkiye’de dönüşen kentsel yapıların sanayi öncesinin kenti ile bir alakasının kalmadığını ifade etmiştir.⁶⁰ İzmir az gelişmiş bir büyük şehir durumundadır ve “her sanayiye dayalı modern bir şehir yapısına geçen toplum için” geçerli olan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.⁶¹ Görüldüğü gibi Kıray’ın kentleşme ve kentsel dönüşümle ilgili yaklaşımı sanayi-öncesi ve sanayi toplumları ayrımında temellenmekte ve kentsel gelişmeyi sanayileşmenin, sanayi toplumunun bir gereği saymaktadır. Ancak Kıray’a göre eski kentsel biçimlerden yeni kentsel yapılara doğru yaşanan hareketin bazı anlamında iki biçimin de etkileri ve izleri toplumsal alanda birlikte var olabilir. Başka bir deyişle, geleneksel, sanayi öncesi kentsel örgütlenmenin bazı unsurları, sanayi toplumu kentine geçişte varlığını korumaktadır. Ya da toplumsal bütünlüğün korunması noktasında bu geçiş sürecinde bazı ara formlar üretilebilir ve tampon mekanizmalar gün yüzüne çıkar. Kıray, bu bağlamda 1970’lerin İzmir’ini “az gelişmiş bir metropol” olarak değerlendirmekte ve bu formülasyonu da genelde Türkiye’nin kalkınma süreçlerine, özelden de dönemin Türkiye’sinin kentsel süreçlerine ilişkin yaklaşımını özetlemektedir.

Belirtildiği gibi Kıray, yarı feodal bir toplum biçiminden “modern, sanayileşmiş ve kentleşmiş” bir toplum yapısına doğru seyir halinde olduğuna inandığı Türkiye’nin karşı karşıya olduğu kırsal kalkınma süreci ile yakından ilgilenmiş ve bu sürecin gelişme açısından merkezi bir önem taşıdığına inanmıştır. Bu bağlamda 1960’lı yıllarla birlikte Türk siyasal ve toplumsal hayatının önemli görüngülerinden birisi haline gelen kalkınma planları ile ilgilenmiş ve kırsal alanların dönüşümüne sistemli bir biçimde katkıda bulunulmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ona göre, Türkiye gibi yarı feodal ya da bir geçiş aşaması yaşayan toplumların kalkınması planlı bir süreç eşliğinde düzenlenmelidir ve kalkınma planlarına düşen, Türkiye’nin tarımsal yapılardan modern yapılara doğru yaşadığı “geçiş”i hızlı, az zahmetli ve kontrollü bir biçimde tamamlamasına yardımcı olmaktadır. Kıray’a göre, feodal ya da modern öncesi toplumların organik ve tarımsal önceliklere dayalı bir yapıya sahip olmaları dolayısıyla, toplumsal yapı değişikliklerinin sağlanabilmesi için çeşitli yapısal dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu ana yapı değişikliklerinin gerçekleştirilmesi sürecinde ise planlama çabaları oldukça önemli işlevler üstlenir. Bu çerçevede Kıray’a göre planlama çabaları etrafında ilk olarak yapılması gereken, toplumun geçirdiği dönüşümlerin doğru belirlenmesi, sahip olduğu yapının ortaya konulmasıdır. Bunun akabinde ise, “hızlı ve düzenli değişimler” için üretilecek politikalar saptanmalıdır.⁶²

59 *A.g.e.*, s. 99-100.

60 *A.g.e.*, s. 100: “(...) sınırlı kalmış ileri teknoloji ve örgütlü sanayi, buna karşılık geniş çapta küçük imalat ve ticaretle, buna uygun gene sınırlı gelişmiş örgütlü haberleşme ve ulaşım tarzı şimdiki az gelişmiş bir büyük şehir durumundaki İzmir’i oluşturmaktadır.”

61 *A.g.e.*, s. 105.

62 Mübeccel B. Kıray, “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorununa Kalkınma Planlarının Yaklaşımı”, *a.mlf.*, *Seçme Yazılar*, s. 66.

Mübeccel Kıray'ın toplum değerlendirmesinde sanayileşmiş bir topluma giden yolda geride kalmış olmak başlıca tartışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Kıray'a göre, sanayi toplumları ile sanayileşememiş toplumlar, çağdaş dünyada toplumlararası sahnenin iki temel bileşenidir. Bu iki toplum biçimi arasında XIX. yüzyıldan itibaren oluşan farklılaşma, sanayileşememiş toplumlar açısından birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmış ya da bu toplumların zaten yaşaya geldiği sorunlar bu dönemden itibaren açık bir biçimde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu anlamda gelişmiş toplumlarla gelişmemiş toplumlar arasındaki uçurumun kapatılması oldukça önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

XIX. yüzyıldan bu yana yaşanan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanan bir süreç içerisinde gelişmemiş toplumlar gelişme yolunda yürümeye başlamışlar ve "gelişmekte olan toplumlar" olarak adlandırılır olmuşlardır. Özetle, Kıray geliştirmekte olan bir toplumun içerisinden bakarak, içerisinde bulunduğu toplumdaki iktidar ilişkilerini, tabakalaşma sistemlerini, gelişmenin önünü açan ya da ona direnen toplumsal mekanizmaları, toplumsal güvenlik ihtiyacını, kentleşme ve sanayileşme süreçlerine bağlı olarak toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri, bu değişimlerin hâlihazır-daki ve potansiyel yönelimlerini ortaya koymak istemiştir. O bu amaçla, Ege bölgesi, ülkenin güney kesimleri ve Karadeniz yöresinin belli bölümlerinde incelemeler yapmış, buralarda yaptığı saha çalışmalarında elde ettiği verilerden hareketle adı geçen tartışma alanları ile ilgili çıkarımlarda bulunmuştur. Kıray sosyoloji anlayışını da bu bağlamda biçimlendirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki sosyolojik ilginin, toplumun gelişmesi, gelişme süreçlerinin topluma yansıyan yönleri, gelişmenin toplumsal dayanakları problemleri etrafında ampirik çalışmalara yönelmesi gerektiği anlayışını savunmuştur. Kıray bu anlamda sosyolojinin üzerine düşenin 1945 sonrasında yaşanan dönüşümleri anlamlandırmak ve bu dönüşümün sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak olduğunu düşünmektedir. Ona göre yaşanan hızlı toplumsal değişmeye bağlı olarak sosyolojinin rolü de değişmiştir.⁶³

Kıray dünyada evrensel yönelimli bir modernleşme/gelişme sürecinin işlediği düşüncesinden hareketle Türkiye'nin de bir biçimde bu sürecin bir parçası olduğu sonucuna varmıştır. Ancak Türkiye, ilerleyen bu sürecin bir yerinde bulunmakla birlikte hala gelişme bakımından yetersiz bir konumdadır. Türkiye'nin azgelişmiş ya da gelişmekte olanlar safında yer almasının ve sahip olduğu tarımsal yapıları sağlıklı bir biçimde dönüştüremeyip, tarımsal kalkınmayı yeterince gerçekleştirememesinin nedeni, toplumsal alandaki iktidar yapılarının ve toplumsal tabakalaşma biçimlerinin dönüşümünü tamamlayamamasıdır. Kıray, bir toplumun sahip olduğu değerler dolayısıyla kalkınamayacağı tezine karşı çıkmakta ve bu tezin Türkiye toplumu için kesinlikle geçersiz olduğunu öne sürmektedir. Çünkü Kıray'a göre gelişme evrensel bir süreç-

63 "Çoğulcu, farklılaşmış ve yeniden örgütlenmiş toplumsal yapı yeni bilgi gerektirir ve bu bilgiyi sağlayacak koşulları zorlar. Türkiye bu aşamaya 1960'ların ortasında ulaştı. Bu aşamada herşey değişirken, yeni bir sosyoloji, yani değişen, kendine has özellikler edinen, toplumsal ilişkileri açıklayan yeni bir bilgi gereksinimi ortaya çıktı. Değişme sürecini yönlendirecek ve kontrol edecek daha güvenilir bilgi, hem yeni oluşan elit, hem de bunlara etkileşen dış değişme çevreleri için önem kazandı." Bkz. Mübeccel B. Kıray, "Toplum, Bilgi ve Türkiye", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Sevil Atauz (der.), Ankara: Türk Sosyal Bilimleri Derneği Yay., 1986, s. 191.

tir ve toplumsal yapılar, dışarıdan esen değişim rüzgârlarının etkisiyle gelişme sürecine dâhil olurlar.

Ancak Kıray bu noktada yapısal değişimin önemine vurgu yapmakta ve toplumsal alanın çeşitli birimlerinde görülecek tek tek iyileştirmelerden ziyade, toplumsal alanın tümünü kuşatacak niteliksel dönüşümlerle gelişmenin sağlanabileceğine inanmaktadır.⁶⁴ Kıray bu bağlamda kentleşme, sanayileşme, modernleşme yönünde yaşanacak niteliksel bir dönüşümle gelişmenin sağlanabileceğini düşünmektedir.

Kıray'ın düşüncesinde, toplum olmak başlı başına bir denge durumunda olmayı ve işlevsel bir bütün oluşturmayı gerektirdiğinden, bu anlamda bir geçiş süreci yaşayan Türkiye'nin de bu denge durumunu yitirmediği ve tampon mekanizmalarla toplumsal yapının rehabilite edildiği savunulmaktadır. Kıray'a göre Türkiye gelişme sürecine dâhil olabilir. Bu gelişmenin temelinde, tarihsel olarak tarımsal yapı ve ilişkilerin belirleyiciliği söz konusu olduğundan, tarımsal alandaki güç ilişkilerinin ve toplumsal tabakalaşma sistemlerinin dönüşmesi, başka bir deyişle, tarımsal bir kalkınmanın başarılması yer almaktadır.

Ancak Kıray, 1990'lara geldiğinde, Türkiye'nin 1950'li yıllarla birlikte tutturduğu kalkınma trendinin devam edemediğini⁶⁵ ve bu nedenle ciddi açmazlarla karşı karşıya geldiğini belirtmektedir.⁶⁶ Kıray bu sürecin sağlıklı bir biçimde sürdürülememesinin geleneksel elit tavrı gösteren Türkiyeli siyasetçilerin başarısızlığı olduğu kanaatini taşımakta ve siyasetçileri bir kere başlayan bir değişimin önünde durmakla suçlamaktadır. Kıray'a göre denge geriye giderek oluşturulamaz, çünkü değişme süreci bir kere yürümeye başlamıştır.⁶⁷ Bu noktada yapılması gereken değişim sürecine ayak uydurmak ve bu sürecin gereklerini yerine getirmektir.

III. Sonuç Yerine

Kıray, özellikle 1945 sonrasında Türkiye'nin değişen toplum yapısını çözümlemeye çalışmış ve bu değişimi ortaya koyarken kırsal alanların buharlaşması ve yeni kent-selliklerin inşası üzerinde durmuştur. Kıray, bu süreci sosyolojik bir çerçevede çözümlerken, dönemin egemen sosyolojik değişim paradigmasından etkilenmiş, temel kavramlarını bu paradigmadan devşirmiştir. Bu nedenle Kıray, uzun vadede toplumsal gerçekliği yorumlarken, söz konusu paradigmanın dışına çıkmamış, toplumsal değişmeyi bir ilerleme süreci olarak görmüştür. Kıray'ın dönemin revaçta açıklamalarından olan 'modernleşme kuramı'yla ilişkisinde de benzer bir durumla karşılaşırız. Kuramın bütün iddialarını aynen tekrarlamaz, ancak modernleşme kuramının modelini, -"gelişmekte olan", "geleneksel", "sanayi öncesi" gibi- toplum tasniflerini temel alır ve Türk toplumunun tanımlanmasında bu tasnifleri kullanır. Bu bağlamda onun,

64 Bkz. Mübeccel B. Kıray, "Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Toplumsal Planlamanın Çeşitli Yönleri Üzerine Görüşler", s. 52-53.

65 Bkz. Mübeccel B. Kıray, "Sosyolojik Açından Gelişme Kavramının İncelenmesi: Tarihsel ve Toplumsal Süreç Olarak Gelişme-İlerleme ve Türkiye Gerçeği", a.mlf., *Seçme Yazılar*, s. 24.

66 Kıray günümüzde %45'ten fazla insanın toprağa bağlı olduğunu ve küçük işletmecilerin her yeri sardığını ifade ederek bu durumun gelişme sürecimiz önünde ciddi bir açmaz olduğunu belirtmektedir (a.g.m., s. 24).

67 A.g.m., s. 26.

Türk toplum gerçeğinden hareketle “gelişmekte olan toplum”un yasalarını keşfetme çabası içerisinde olduğu söylenebilir.

Bu yönüyle Kıray'ın XIX. yüzyılın metodolojisi içerisinde topluma bakar. Dönemin hâkim anlayışlarından Pozitivizmi en saf formuyla benimsemez; bu yaklaşımı gözden geçirir ve özellikle de onun yasa fikrinden hareketle topluma yaklaşır. Yine bu bağlamda, Aydınlanma düşüncesinin Kıray üzerindeki etkilerini bariz biçimde görmek mümkündür. Bu etkinin bir yansıması olarak da, Kıray'da ‘ilerleme’ ve ‘toplumsal değişme’ özdeş hale gelir.

Kıray, her ne kadar katı bir ekonomik determinizm yaklaşımını benimsemiyorsa da, hocası olan Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları* başlıklı çalışmasının girişinde ortaya koyduğu altyapı-üstyapı analizlerini önemser ve kullanır. Bu bağlamda onun, kendince ‘bilimsel bir sosyalist metodoloji’ geliştirme çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Kıray, bu çerçevede geleneksel altyapı-üstyapı ilişkilerini sorgular ve sadece altyapı alanında uygulanacak birikimin değil, aynı zamanda üstyapısal alanlarda elde edilecek birikimlerin toplumsal yapı analizlerinde önemli sonuçlar doğuracağı kanaatine varır.

IV. Mübeccel Belik Kıray'ın Seçme Bibliyografyası

Kıtaplar

Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yay., 1964.

Örgütlemeyen Kent: İzmir, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yay., (2. bs., İstanbul: Bağlam Yay., 1998).

Seçme Yazılar, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.

Social Stratification as an Obstacle to Development, New York: Praeger Pr., 1970 (J. Hinderlink ile birlikte).

Toplumbilim Yazıları, Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F. Yay., 1982.

Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, İstanbul: Bağlam Yay., 1999.

Makaleler

“Akdeniz Ülkelerinde Toplumsal Tabakalaşma ve Değişme”, çev., T. Kurtarıcı, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.

“Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler”, a.mlf., *Kentleşme Yazıları*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 2), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 9-19.

“Toplum, Bilgi ve Türkiye”, a.mlf., *Toplumbilim Yazıları*, Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F. Yay., 1982.

“Azgelişmiş Ülkelerde Metropolenleşme Süreçleri”, a.mlf., *Kentleşme Yazıları*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 2), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 152-168.

“Değerler, Toplumsal Tabakalaşma ve Gelişme”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 99-116.

- “Gelişme ile Bağlantılı Olarak Türkiye’de Değişen Toplumsal Tabakalaşma Üzerine Bazı Notlar”, çev. T. Kurtarıcı, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.
- “Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Bilimler Öğretimi: Türkiye Örneği”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 22-36.
- “Kırsal Topluluklarda Gelişme ve Liderlik”, a.mlf., *Değişen Toplum Yapısı*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 3), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 89-146.
- “Modernleşmenin Temel Süreçleri”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 364-375.
- “Sosyolojik Açıdan Gelişme Kavramının İncelenmesi: Tarihsel ve Toplumsal Süreç Olarak Gelişme-İlerleme ve Türkiye Gerçeği”, a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.
- “Toplum Yapısındaki Temel Değişimlerin Tarihsel Perspektifi, Bugünkü ve Yarınki Türk Toplum Yapısı”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.
- “Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler”, a.mlf., *Kentleşme Yazıları*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 2), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 141-152.
- “Türk Toplumunda Yapısal Değişme”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 327-341.
- “Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Toplumsal Planlamanın Çeşitli Yönleri Üzerine Görüşler”, çev. T. Kurtarıcı, a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 49-65.
- “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorununa Kalkınma Planlarının Yaklaşımı”, a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 66-77.
- “Üçüncü Beş Yıllık Planda Sosyal Politikalar”, a.mlf., *Seçme Yazılar*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 5), İstanbul: Bağlam Yay., 1999, s. 78-105.
- “Values, Social Stratification and Development”, a.mlf., *Toplumbilim Yazıları*, Ankara: G.Ü.İ.İ.B.F. Yay., 1982.
- “Yaygın Eğitim: Bir Toplumsal Gelişme Aracı”, a.mlf., *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, (Mübeccel B. Kıray Toplu Eserleri 4), İstanbul: Bağlam Yay., 1999.

What We Have After Mübeccel Belik Kıray

Fahrettin ALTUN

Abstract

Mübeccel Belik Kıray, one of the most eminent figures of qualitative sociological tradition of Turkey from 1960's onwards, mainly tried to understand social reality of

Turkey in line with the modernization paradigm of the post-War Western social theory. She committed herself to gain a true perspective on the changing character of Turkish social structure and its fundamental problems arising in the transformation of Turkey. Throughout her academic life she chiefly concerned with the analysis of social change from tradition towards modernization. However according to her Turkish society was experiencing another phase between modernization and tradition, which can be named as transitional one and it left a serious and critical burden on the shoulders of Turkish society. She thought that primary social problems of the society will be solved if the aim of modernization is going to be succeeded. That explains why she choose the "rural development" as a principle research area. Her main contribution to Turkish sociology is to show that how qualitative sociological researchers can be well organized and pursued effectively. She also raised or affected a lot of young Turkish sociologists who currently try to continue their academic studies with the reference to Kıray's understanding of sociology and methodology. This study dwells on her sociological studies and tries to put them in the proper place within the contemporary Turkish sociology by presenting a short biography of Kıray, and then analysing her studies critically.

Keywords: Behice Boran, Social Structure, Ereğli, Modernization, Development, Social Change.

Mübeccel Belik Kıray'dan Bize Kalan

Fahrettin ALTUN

Özet

Mübeccel Belik Kıray, 1960 sonrasının Türk sosyolojisinde, 'nicel sosyoloji' geleneği içerisinde yer alan ve bu anlamda Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini kavramaya çalışan en önemli simalardan birisidir. Kıray, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra dönüşen toplum yapısını ve bu dönüşüm süreci ile birlikte gündeme gelen sorunları irdelemiştir. Değişim sürecinin yönünü temel hareket noktası olarak değerlendiren ve bu bağlamda en genelde toplumsal değişme konusu üzerine eğilen Kıray, dönemin Türk sosyolojisinin diğer önemli figürleri gibi, toplum olarak çağdaşlaşma yönündeki bir toplumsal değişme sürecinin içerisinde bulunduğumuz kabulünden hareket etmiş ve bu bağlamda sosyolojik ilgi alanlarını belirlemiştir. Kıray bu sorunsallar etrafında daha ziyade kırsal kalkınma konusu ile ilgilenmiş ve bu konu etrafında bir çok saha araştırmasını Türk sosyolojisine kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Behice Boran, Toplumsal Yapı, Ereğli, Modernleşme, Kalkınma, Gelişme, Toplumsal Değişme.

